

СЕКЦЫЯ «РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ВА ЎМОВАХ ІНФАРМАТЫЗАЦЫІ ГРАМАДСТВА»

ГЕРМАНІЗМЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Раманаў К.В.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Дапіра Т.П. – выкладчык

Раскрываецца паняцце германізацыі. Разглядаюцца тыпы, асаблівасці, тэматычныя групы, прыкметы запазычаных германізмаў у беларускай мове.

Адным са спосабаў узбагачэння слоўнікавага складу любой мовы з'яўляецца выкарыстанне ў той ці іншай меры лексікі іншых моў. Іншамоўныя запазычанні ў малаважнай колькасці выступаюць у якасці міжстылявой ужывальнай лексікі; пераважная большасць іх мае стылістычна замацаванае ўжыванне ў пісьмовай мове і вузкую сферу прымянення, напрыклад, тэрміны, прафесіяналізмы і інш.

Германізацыя — агульная назва для распаўсюджвання нямецкай мовы, народа і культуры сілай ці асіміляцыяй, а таксама адаптацыі замежных слоў да нямецкай мовы ў лінгвістыцы шматлікіх моў, якія не выкарыстоўваюць лацінскі алфавіт, падобна да раманізацыі [1].

У IX-XIII ст.ст. немцы ваявалі са славянамі. У выніку непасрэдных кантактаў беларусаў з каланістамі нямецкія словы ўваходзілі ў беларускую мову як з голасу, так і праз пісьмовую прамову. У пераважнай большасці словы былі запазычаныя разам з прадметам, з'явай, паняццем (пар. штатыў - das Stativ).

Запазычаныя германізмы распаўсюджваліся на розныя сферы жыцця:

- грамадска-палітычную сферу (ратуша-Rathaus);
- канцылярскія справы (папера-Papier);
- ваенную справу (гаўптвахта-Hauptwachte);
- сацыяльна-эканамічную галіну (гандаль — Handel);
- прафесійную вытворчасць (фурман-Fuhrman);
- побыт (цукар — Zucker);
- літаратуру, музыку, мастацтва (танец — Tanz) [2].

Неабходна адзначыць, што пры запазычанні слова падвяргаецца перапрацоўцы, асабліва радыкальнай пры інтэрферэнцыі з голасу. У гэтым выпадку слова адчувае змяненне ў сваёй агаласоўцы, змяняецца яго значэнне, хутчэй адбываецца граматычнае прыстасаванне да законаў і правілаў беларускай мовы. Напрыклад: нямецкі дзеяслоў «malen» — «маляваць» стаў фактам беларускай мовы, атрымаўшы характэрны для беларускіх дзеясловаў афікс — яваць; дзеяслоў «wandern» — «вандраваць» — афікс — аваць; прыметнік «fein» — «файны» — афікс-ы.

Пры засваенні іншамоўнага слова адбываецца асіміляцыя да нормаў беларускай мовы: гукі падпарадкоўваюцца арфаэпіі нашай мовы, слова набывае іншыя граматычныя і словаўтваральныя ўласцівасці і ўступае ў новыя семантычныя сувязі. Так, напрыклад, нямецкае слова Losung пачынае прамаўляцца з цвёрдым гукам *л* і становіцца словам мужчынскага роду, губляе артыкль і вытворны характар асновы (*суфікс – ung* ў ім у нас не адчуваецца), становіцца ў сінанімічныя адносіны са словам *заклік* [2].

Даследаванні нямецкіх запазычанняў у беларускай мове сведчаць аб тым, што найбольшая колькасць іншамоўнай лексікі прыйшло праз польскую мову. Таму наўрад ці будзе правільным лічыць словы *гвалт*, *фортэль*, *рынак*, *герб* нямецкімі запазычаннямі: у беларускай мове гэта паланізмы, бо і гучанне, і значэння гэтых слоў карэнным чынам адрозніваюцца ад першапачатковых нямецкіх слоў *Gewalt*, *Vorteil*, *Ring*, *Erbe* і інш.

Цікавым фактам з'яўляецца і тое, што нямецкамоўныя запазычанні папоўнілі склад беларускай лексікі, адначасова стымулюючы развіццё ўласных рэсурсаў. Напрыклад, вядомыя беларускія словы: *дах* ад нямецкага *das Dach*, *цукар* ад *das Zucker*, *гандаль* ад *der Handel*, *накшталт* ад *nach Gestalt*, *варта* ад *die Warte*, *вандроўка* ад *die Wanderung*, *кляштар* ад *die Kloster*, *друкар* ад *der Drucker*, *друкарня* ад *die Druckerei*, *шувлянда* ад *die Schublade*, *цэгла* ад *die Ziegel*, *файны* ад *fein*.

Асаблівасці германскай мовы ў беларускай вызначаюцца наступнымі прыкметамі:

- Спалучэнні **шт**, **шп** пераважна ў пачатку слова (радзей шн, шм): шніцаль, шпіль, шпага, штандар, штанга, шпалеры, шнапс.
- Спалучэнне **хт** у сярэдзіне слова: вахта, шахта.
- Суфікс **-унак (-unk)** у запазычаннях, адаптаваных польскай мовай: малюнак, гатунак.
- Суфіксы **-ар/-яр/-ер**: рыцар, муляр, канцлер.

- Канцавая частка: майстар, гросмайстар, хормайстар [3].

Тэматычныя групы, у якіх прадстаўленыя германізмы можна акрэсліць наступныя:

- Бытавая лексіка: куфель, гонта, фарба, цвік, цэгла, шнур.

- Назвы пабудовы і іх частак: дах, гмах, кухня, шпіталь.

- Назвы асоб: фурман, шляхціц, гетман, бурмістр.

- Лексіка гандлю: кірмаш, кошт, шалі, вага, рэшта, цэнтнер.

- Вайсковыя тэрміны: варта, пляц, штурм, куля, маўзер.

- Абстрактная лексіка: лёс, смак, жарт, шкода.

Ад слоў нямецкага паходжання ў беларускай мове новыя лексемы могуць утварацца марфалагічным, марфалага-сітаксічным, лексіка-семантычным спосабамі. Найбольшае значэнне мае марфалагічны спосаб словаўтварэння, у прыватнасці, афіксацыя. У залежнасці ад таго, якія словаўтваральныя элементы ўдзельнічаюць ва ўтварэнні слова і як яны далучаюцца да словаўтваральнай асновы, выдзяляюцца дзве разнавіднасці афіксальнага словаўтварэння: суфіксацыя і прэфіксацыя.

Так, пры ўтварэнні найменняў асобы паводле роду занятку, найбольшую актыўнасць мае суфікс *-ар*: бляхар “майстар, які вырабляе рэчы з бляхі; той, хто крые бляхай дах”, гантар, крамар, кухар, млынар, пушкар, гандляр (але: гарбар, грабар, рымар, друкар праніклі з нямецкай мовы ўжо з суфіксам *-er*). Са значэннем жаночага полу ўтвараюцца назойнікі пры дапамозе суфікса *-к*: бухгалтарка, гандлярка, мулярка, штукарка і інш.

Што ж тычыцца прэфіксацыі, то такім спосабам утвараліся ў асноўным дзеясловы. Найбольш пашыраныя прыстаўкі: *вы-, да-, за-, на-, аб-, па-, пад-, раз-, у-* (абмураваць, даважыць, дамаляваць, парахаваць, разважаць, уважыць, замураваць, пафарбаваць, нафасаваць і інш.) [4].

Неабходна сказаць, што ў сучаснай беларускай мове функцыянуе і пэўная колькасць крылатых слоў з нямецкай мовы: *загадкавая натура* – *eine geheimnisvolle Natur* (І.В. Гётэ, “Выслоўі ў прозе”; выраз стаў крылатым пасля выхаду ў свет рамана Ф.Шпільгагена “*Problematische Naturen*”); *зорная гадзіна (часіна)* - *Sternstunde* (выраз з прадмовы да зборніка гістарычных навэл С. Цвейга); *пераацэнка каштоўнасцей* – *Umwertung aller Werte* (Ф. Ніцшэ, “Прага да ўлады ”); *казкі Венскага лесу* - „*Mdrchen aus dem Wiener Wald*” (назва вальса аўстрыйскага кампазітара І. Штрауса) і інш. [5].

Такім чынам, запазычаная лексіка — частка слоўніка любой мовы. Пытанні вывучэння германізмаў у беларускай мове цікавяць шматлікіх лінгвістаў і яны разглядаюць іх актыўна і ўсебакова.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Германізацыя [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://be.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%8B%D1%8F> .– Дата доступу: 30.03.2023.

2. Немецкие заимствования в белорусском языке [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://nashkraj.info/nemetskie-zaimstvovaniya-v-beloruskom-yazyke/> .– Дата доступу: 30.03.2023.

3. Германізмы ў беларускай мове [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://vdocuments.mx/587361021a28abe7648b5947.html?page=6> – Дата доступу: 30.03.2023.

4. Мовазнаўства [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://mowaznaustwa.ru/2011/09/11/m-v-galaj-afiksalnaya-derivacyya-germanizma%d1%9e-u-belaruskaj-move/> .– Дата доступу: 30.03.2023.

5. Нямецкамоўныя запазычаныя крылатых слоў у нямецкай мове [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://libr.msu.by/bitstream/123456789/6041/1/363d.pdf> – Дата доступу: 30.03.2023.